
KÖNYVEK

Elena CRAȘOVAN. *Arhitecturi și arhive: Structuri mitice și teme postmoderne în realismul magic* [Architektúrák és archívumok: Mitikus struktúrák és posztmodern témák a mágikus realizmusban]. Timișoara: Editura Universității de Vest, 2019. 296.

A mágikus realizmust korokon és kultúrákon átívelő elbeszélésmódként értelmezi első tanulmánykötetében Elena Crașovan, a Temesvári Nyugati Egyetem összehasonlító irodalomtudomány tanszékének oktatója. Amint a bevezetőből is kiderül, doktori disszertációjának kötetté strukturált formáját tarthatja kezében az olvasó, mely a korábbi kutatások rövidített, szűkebb fókusszal dolgozó változata.

A korábban írt disszertációhoz képest a fókusz szűkítése a mágikus realizmus román irodalmi vonatkozásait bemutató fejezetek elhagyását is jelenti, amelyeknek azonban lett volna létjogosultsága egy, a komparatiztika módszereivel dolgozó kötetben. Már csak azért is lett volna izgalmas beemelni a romániai mágikus realizmust a diskurzusba, mert a szerző bizonyos részekben egyébként is vizsgálja az elbeszélésmód globális és regionális változatait egyaránt.

A monográfia a mágikus realizmus körülményeire, egyben újragondolására tesz kísérletet, elméleti felvetéseit pedig az elbeszélésmódot markánsan képviselő négy regény újraértelmezésével szemlélteti. A kiválasztott kötetek (Gabriel García Márquez: *Száz év magány*; Patrick Chamoiseau: *Texaco*; Salman Rushdie: *Az éjfél gyermekei*, valamint *Sátáni versek*) olyan korpuszt kívánnak alkotni, melyek a mágikus realizmus egyes válfajait reprezentatív módon képesek megvilágítani. A román nyelvű szakirodalom megkerülhetetlen referenciapontja Rodica Grigore 2015-ben megjelent kötete, melyben a 20. századi latin-amerikai mágikus realista regény gyökereit és alakulástörténetét kutatja (Rodica GRIGORE, *Realismul magic în proza latino-americană a secolului XX: (Re)configurări formale și de conținut* [Cluj-Napoca: Editura Casa Cărții de Știință, 2015.]). Elena Crașovan termé-

keny megközelítésmóddal és szakmai precizitással nyúl úgy a román nyelvű, mint az elmúlt bő húsz évben megjelent nemzetközi szakirodalomhoz, melyek alapján szintézist alkot, rámutatva az idő- és térbeli meghatározottságokkal rendelkező változatokra. Így nemcsak a latin-amerikai szövegeket, hanem a posztkolonialista olvasatok, valamint az imagológiai kutatások szempontjából fontos Salman Rushdie, illetve Patrick Chamoiseau szépirodalmi munkásságát is bevonja elemzésébe.

A román nyelvű, illetve a magyar nyelvű szakirodalomban is hiátusokat észlelhetünk a mágikus realizmus szakirodalmi feldolgozása kapcsán, miközben sorra jelennek meg a mágikus realista, vagy akként tárgyalt szépirodalmi alkotások. Míg a magyar irodalomban leginkább az áltörténelmi regények kapcsán merül fel a mágikus realizmus gyanúja, addig a román irodalomban Ștefan Bănuțescu prózája már a '70-es években, Mircea Cărtărescu prózája a '90-es években mutat mágikus realista jegyeket. Az ezredfordulón több olyan regény is megjelenik, amely a kritikai konszenzus szerint mágikus realista elbeszélésmóddal operál, és Filip Florian első két regénye kétségkívül ezek közé tartozik. (Vö. FANCSALI Róbert, „Mágikus realizmus a kortárs román irodalomban”, *Szépirodalmi Figyelő*, 3. sz. [2021] [megjelenés előtt]; illetve FANCSALI Róbert, „Filip Florian mágikus realizmusa”, in *Kulturális transzferek: Történelmi és irodalmi diskurzusok a magyar és a román irodalmi térben*, szerk. MISKOLCZY Ambrus, NAGY Levente és VINCZE Ferenc, 248–268 [Budapest: Napkút kiadó, 2019.]) Már annak meghatározása is problematikus, hogy irányzatként, elbeszélésmódként vagy műfajként specifikálható-e leginkább a mágikus realizmus, illetve ennek fényében, melyek azok a szövegek, amelyek méltán sorolhatók e kategóriába. Elena Crașovan elgondolása leginkább Bényei Tamás meghatározásához áll közel, aki írásmódként érti a mágikus realizmust.

A kötet első felében a fogalom alakulástörténeti és elméleti megközelítésére vállalkozik a szerző, melyben kiemeli a strukturális, tematikus és stilisztikai paradoxonokat. Természetesen Franz

Roh esszéjét jelöli meg egyfajta kiindulópontként, melyben Roh az európai posztexpresszionista képzőművészetet nevezi mágikus realistának, amely mozzanatban éppen a realizmushoz való visszafordulást üdvözli (17). A 20. század közepén a latin-amerikai irodalomba integrálódik a fogalom Miguel Angel Asturias és Alejo Carpentier nyomán, akik viszont az európai szürrealizmussal szemben határozzák meg a mágikus realizmust, kiemelve, hogy a latin-amerikai világlátás (tehát az észlelt realitás) szerves része a csoda és a misztérium, ami esszenciális különbség a nyugati világgép racionalitásával szemben (19). Majd a műfaj a latin-amerikai „boom”-időszakában tetőzik: Gabriel García Márquez jelenti az egyik sarokkővet a fogalom történetének, hiszen az ő regényei a posztmodern írásmóddal is szoros kapcsolatot mutatnak. Craşovan azt is állítja, hogy amennyiben esztétikailag próbáljuk elhelyezni a fogalmat, akkor sokkal tágabb spektrum nyílik meg, hiszen a mágikus realizmus kapcsolatba hozható a barokk írásművészetrel (például az elbeszélés burjánzó jellege miatt), a reprezentált világlátás által viszont a mítoszok valóságábrázolásához kapcsolható (33–40).

Elena Craşovan széles szakirodalomra támaszkodva, új összefüggéseket teremtve rávilágít a tudományban kényszeresen jelentkező definiálás vágyának csalóka voltára, hiszen kaleidoszkópszerűen változik a fogalom körüli összefüggésrendszer és a jelentések, attól függően, hogy ennek milyen szempontú történetét szeretnénk feltárni. Épp az általa választott, több szempontból (ennél fogva több szálon) megírt fogalomtörténeti megközelítés jelentheti a leginkább érvényes módszert. Végül a szövegek narratív struktúrája és a valóságábrázolás problematikája felől értelmezi a mágikus realizmust. Meglátása szerint „esztétikája két ellentétes észlelési típust, kétféle eseményt tartalmaz: az empirikus ellenőrizhetetlenek – ide tartoznak azok az események, amelyeket a mágiával, fantáziával asszociálunk –, illetve az ellenőrizhető, hétköznapi dolgokat, amelyek a realizmus körébe sorolhatók. Az empirikus bizonyítékok a realista technikák szerint hatnak: tehát az érzékszervi adatok megerősítik az olvasót abban a bizonyosságában, hogy a valóság ábrázolása pontos, emellett tekintélyt adnak az elbeszélésnek, egyúttal pedig az olvasó is teljes körű felhatalmazást kap arra, hogy megvizsgálja a külvilágot. De az empi-

rikus adatokra való támaszkodás és az ellenőrizhetetlen vagy valószínűtlen részletek és jelenségek kombinációja megbénítja az elbeszélések alapjáról alkotott meggyőződésünket. Innen ered a regények csodálatos és egyben paradox jellege” (53). A mágikus realista ábrázolásmód ellentmondásos jellegét a modernizmus, valamint a posztmodern reprezentációs válságára adott válaszként értelmezi a szerző, amely összeférhetetlennek tűnő módon megtartja a realista ábrázolásmód bizonyos elemeit (ilyen alkotórészek például a semleges hangvétele, a részletes leírások, a referencializálható – vagy annak álcázott – elemek). Emellett pedig a realitás részeként mutatja be a csodás eseményeket, az áltörténelmi narratívákat, de a valóság költői vagy allegorikus olvasatait is (62).

Az értekezés egyik legfőbb kérdése az, hogy hogyan futott be ekkora karriert a mágikus realista regény, miért hódította meg a világot, és miért jelent ma is egy folyton megújulni képes, meghatározó irányzatot a világ irodalmaiban. A szerző következtetése pedig az, hogy annak köszönhető az olvasókra gyakorolt nagy hatás, hogy a mágikus realista regények elbeszélőmódja egyszerűen gyökerezik a mítikus és a történelmi diskurzusban is. „Ráadásul az elbeszélők kettős attitűddel viszonyulnak mindezen forrásokhoz: a történelmi múlt megkérdőjelezése és újraalkotása mellett, a mítoszokat is újraírják, mindezt úgy, hogy egyidejűleg tiszteletet adó módon, valamint parodisztikusan is viszonyulnak azokhoz.” (279)

A gondolatmenetet alátámasztva mutatja be a szerző, hogy a vizsgált korpusz elemeit hogyan strukturálja az emberiség két legnagyobb mítosza: a teremtés és az apokalipszis. Ezt nemcsak tematikusan, hanem a történetépítkezés felől, illetve metanarratív módon is szemlélteti. Konceptiója szerint a mágikus realista szövegek saját, maradványokból megképzett világukat tükrözik, gondolhatunk például a szövegek tárgyi környezetére: Macondo, London, Bombay, Texaco szövegbeli reprezentációjára, a szereplők testi maradványaira, de „irodalmi maradványokra” is, a szövegekben nyomon követhető intertextusokra, vendégszövegekre, újraalkotott mítoszokra és történetekre egyaránt. Ezzel magyarázza a szövegek fragmentáltságra hajló elbeszélőmódját: „Ezért a töredékes kompozíció, a láthatóan repedezett egész, vagy az olyan metaforák jelenléte, mint a »rothadás« vagy a »repedés«, amelyek egy

látszólag klasszikus történet alagsorában »bújnak meg«, ezért a felnőtt mese és a rémálom megketőzött, ellentmondásos, inkongruens jelentései, a tündérian elbeszélte atrocitásokkal.” (61) A szövegek megformálása tehát nem kizárólag stílárius vagy narratológiai tényező, hanem sokkal inkább a világ megértésének és feldolgozásának sajátos formájáról tanúskodik. Ezért részint a hagyományos mítoszok, részint pedig a posztmodern ember kérdésfeltevésének archívumaiként tételveződnek a szövegek, „melyek az ókori és a (poszt)modern mítoszokat egyaránt felelevenítik, és közös nyelvvé egyesítik őket. A mágikus realizmus a gyanú és a hit között helyezkedik el, a két ellentétes álláspontot szintetizálva [...]” (99).

Ez a gondolatmenet kerül részletesebb kifejtésre a kötet harmadik nagy részében, melyben az említett szövegekben levő test, emlékezet és autorreferencialitás posztmodern témái képezik az elemzés tárgyát. A szerző okfejtése szerint a regényekben a posztmodern elméleti kérdései narratívizálódnak, így alkotva egy sajátos archívumot, amely elraktározza, de át is rendezi a korábban tárgyalt mítoszokat. Hasonlóképpen a test reprezentációit is (a bőr felületét a papír felületéhez hasonlítva) az archiválás egy platformjának tekinti, amellyel kapcsolatban a test emlékezetének kérdése is felmerül. A test – mint a történelmi események archiválási felülete – a vizsgált regények narratívájának része. A *Száz év magány* esetében a szövegben kísérteties a hasonlóság Melchiades tekereseinek vagy a könyvek leírása és Buendía holttestének prezentálása között (202). A *Texaco* szövegében a kanonikus történelem és a város perifériáján élő emberek testébe írt történelem kettőssége emelhető ki olyan pontként, amelyben ismét a test mint archiválási felület problematikája érvényesül (204). A *Sátáni versek* lapjain viszont a test metamorfózisát figyelhetjük meg a történelemhez fűződő kölcsönhatásban, amely során elmosódnak a határok a valóságos és képzeletbeli kategóriája között (87). A történetek struktúrája és a szövegépítkezés módozatai alapján a szerző arra a következtetésre jut, hogy „[a] mágikus realizmus korszakairól beszélhetünk tehát: a dél-amerikai regények posztmodern archivált mitikus architektúrájától Salman Rushdie regényeinek metatextuális dominanciájáig.” (280)

Elena Craşovan rendkívül szerteágazó és több szempontot párhuzamosan érvényesítő kötetel

tett kísérletet a mágikus realizmust övező megközelítések egységesítésére, rámutatva arra, hogy a mágikus realista elbeszélésmód hogyan részese és formálója a posztkolonializmusról és a posztmodernről szóló élő diskurzusoknak. Tekintete mindvégig figyeli a szépirodalom és az irodalomtudomány elméleti kategóriáinak interferenciáit, a kettő egymásra gyakorolt hatását, majd az elméleti szövegek újraakasztását. Az irodalmi szövegek újraolvasását javasolva a kötet maga is a mágikus realizmusról felgyűlt tudás egyik fontos archívumává válik.

MAKKAI T. CSILLA

*

Philippe LEJEUNE. *Aux origines du journal personnel: France, 1750–1815*. Paris: Honoré Champion, 2016. 648.

Philippe Lejeune 2016-ban megjelent művében a naplólal foglalkozik. Az „önéletírói paktum” fogalmát megalkotó irodalomtörténész a műfajról már több könyvet (például *La pratique du journal personnel* [A naplóírás gyakorlata]) és tanulmányt (lásd: „Le journal comme »antifiction«”, *Poétique*, no. 149 [2007]: 3–14 vagy magyarul a L’Harmattan Kiadónál 2003-ban megjelent *Önéletírás, élet-történet, napló* című tanulmánykötetben közölt írásait [A naplóját újrajíró Anna Frank, *Hogyan végződnek a naplók?*]) írt. A mostani kötetben a szerzőt leginkább az érdekli, mikor lesz a napló a bizalmas adatok tárháza. Művében többször kijelenti, hogy kutatása közel sem teljes, illetve hogy csak általános konklúziókat vonhatunk le, és ténylegesen nem ismerjük a naplók eredetét. Szerinte a változatos szövegekpusz és az újabb naplók még nem teszik lehetővé, hogy általánosítsuk e műformát. Ennek ellenére az előszóban kritikával illeti Pierre Pachet *Les Baromètres de l’âme: (Naissance du journal intime)* (Hatier, 1990) című könyvének a *megbített napló (journal intime)*-fogalmát, és javasolja, hogy helyette beszéljünk személyes naplókról (*journal personnel*). Választását azzal indokolja, hogy inkább az egyéni írások érdeklik a kollektív naplókkal (krónikák, számadási könyv, hajónapló) szemben. Szerinte az intimitás, a meghittség csak másodlagos tulajdonsága a naplónak, sokkal meghatározóbb az időhöz való viszonyulása. Inkább

dátummal ellátott emléksornak nevezi őket. A szerző szerint ez a definíció lehetővé teszi, hogy kapcsolatba hozzuk a műfaj első írásait a modernkor naplóival. A középkor végéig a napló a kollektív időrogzítés műfaja volt, és csak később lett a privát élet része. Csak a 18. század második felében jelenik meg a napló elrejtésének, továbbá a napló mint közeli barát gondolata, és csak ekkor beszélhetünk bensőséges naplókról.

Lejeune szerint a 18. századi változások a műfaj jellegzetességeiben csak részben kapcsolhatók össze Rousseau irodalmi újításaival. Bár a francia író írt önéletrajzot (*Vallomások*), önportrét (*Levél Malesherbes Úrnak*) és leveleket, illetve olyan műfajokkal kísérletezett, mint az álmodozás (*A magányos sétáló álmodozásai*), a fiktív dialógus (*Rousseau bírója Jean-Jacques-nak*), naplót soha nem írt. Ezért is paradox, mint Lejeune megjegyzi, hogy Alain Girard és Pierre Pachet az ő életművét tartják a napló műfaji előfutárának. Ez azért lehetséges, mert a francia író, ha nem is írt naplót, saját műveit maga is gyakran e műfajjal rokonítja, sőt a naplórókra is nagy hatással volt *A Júlia vagy Új Héloïse* című könyve. Rousseau példája jól mutatja a naplók és a szépirodalom kapcsolatát is, mert a műfaj nem csupán az oktatáshoz, az egészségügyhöz, a valláshoz és a gyászhoz tartozó diskurzusokat tette magáévá, hanem hatással volt rá a szépirodalom is.

A szerző szerint a napló fontos tulajdonsága a szubjektivitás és az introspekciónak is. A bezárkózásnak a következménye, hogy a napló teret ad az érzelmeknek, az elmélkedésnek, az önvallomásnak és a lelki rezdülések elemzésének. Lejeune rámutat a naplószövegek eltérő intimitási fokára, valamint a naplókra jellemző utalásszerű írásmódra, amiből az következik, hogy jelentős különbség van aközött, amit egy szöveg az írójának és az olvasójának jelent.

Lejeune könyve arra is választ keres, hogy miért ilyen későn alakulhatott ki a napló. Két okkal magyarázza a létrejöttét: a papír és az ingaórák használatának megjelenésével. A papír, amely felváltotta az újra és újra letörendő divatjamúlt viasztablettát, olyan eszköz volt, amely könnyen hordozható, viszont tartós és korlátlanul lehet rá írni. Az ingaóra pedig lehetővé tette az idő pontos mérését, összhangba hozta a gazdasági és a társasági életet, ugyanakkor felforgatta az időérzékelést és annak beosztását is.

Lejeune könyve nem csupán a franciaországi naplókat vizsgálja, hanem egy sor francia svájci szöveget is, tehát olyan területeken született írásokat, ahol az emberek gondolkodását nagyban meghatározza a protestantizmus és a pietizmus. Ezen kívül egy orosz ortodox franciául írt naplójával és holland írásokkal is foglalkozik, amelyek szintén nem katolikus környezetben jöttek létre. Szerinte ez a kulturális sokszínűség jól mutatja, hogy az eltérő helyeken született írásművek is meglepő hasonlóságokat mutatnak. Másrészt a műfaj szempontjából Európa sem homogén: jelentős különbségek mutathatók ki a vallásos és ennek ellenálló kultúrák között. A 18. század végén Franciaországot a katolicizmus és a felvilágosodás eszméi határozták meg, amelyek nem említhetők egy napon az angol puritanizmussal és a német pietizmussal.

Angliában és Németországban ebben az időben léteztek olyan vallási értekezések és pedagógiai írások, amelyek felhívták a figyelmet a napló műfajának fontosságára, de ezek a művek is elkerülték Franciaországot, így itt „ki kellett találni” a műfajt. Ugyanakkor az országban egyik naplóró sem kiáltja ki magát a műfaj feltalálójának, mint ezt Rousseau tette a *Vallomások* című műve elején. Űgy írtak naplót, hogy nem ismerték az elődöket, a többi naplórót, mivel a korszakban egy ilyen írás sem látott napvilágot. Ezzel szemben hatalmas sikert aratott és hatással volt a 18. századi olvasókra egy fiktív napló, Samuel Richardson *Pamela, avagy az erény jutalma* (francia fordítás: 1741) című könyve. A regény főhősnője a levélíráson kívül naplót is vezet, amely kézről kézre jár az ismerősei körében. Lejeune szerint nemcsak a szépirodalom, de a levelezés is hatással volt a formálódó műfajra.

A francia irodalomtörténész azt is hangsúlyozza, hogy nem a szépirói naplók érdeklük, amelyek szerinte nem reprezentatívak. Űgy gondolja, hogy a műfaj írásainak nagy százaléká elveszett, azonban családi vagy állami archívumokban néhány fennmaradt, és ezek pontosabb képet adnak a korszakról. Így a könyv által bemutatott szövegek három nagy csoportra oszthatóak. Vannak a nyomtatásban megjelent művek, a mások által felfedezett és átirrt kéziratok, végül pedig a Lejeune által megtalált és részben kiadott írások.

Az irodalomtörténész szerint „monografikus” fejezeteit úgy kell olvasni, mintha novellák lennének, de szerinte hívhatjuk őket olvasási vázlatnak is. A könyvben tizenegy fejezetet találunk. A feje-

zetek egy része formai szempontok alapján tárgyalja a naplókat, ilyenek a dátum, a napló üzenete, a tudományos szándék, a kódolás. A könyv hat fejezete viszont a témájuk alapján veszi szemügyre az írásokat, de a formai vonások ezekben a fejezetben is fontos szerepet kapnak.

Az első fejezet arra a kérdésre keresi a választ, hogy miért nem írt naplót Rousseau, illetve hogy hogyan van jelen vagy miért hiányzik a korszak naplóiból az 1789-es francia forradalom. A második fejezet az írások megszólítottjait veszi sorra. Míg Louis-Antoine Caracioli *A beszélgetés önmagával* (1751) című könyve a kicsapongó és világi emberek hitre való visszatérése céljából íródott és velük folytat dialógust, Praskovia Vassilevna Narychkina orosz nő franciául írt naplója azért született, hogy egy távollévő barátjának továbbra is megvallhassa legbensőbb érzelmeit. Lejeune szerint Caraciollival és Narychkinával szemben azonban sokkal bensőségesebbek azok a naplók, ahol az írója tegezi a megszólítottat, illetve amikor titkosírást használ a nem kívánt olvasók kizárása miatt.

A harmadik Isten című fejezet az egyházi naplókat tárgyalja: azt vizsgálja, ezek mennyiben tekinthetők a naplók előfutáinak. A negyedik rész az idő és napló viszonyával foglalkozik. Lejeune szerint fontos lépés a műfaj történetében, amikor a dátum már nem az elmondott dologhoz kötődik, hanem az írás aktusához: azaz az író nem azt írja, hogy ezen a napon ez és ez történt, hanem hogy ma írok, amikor is valami történik. Az ötödik fejezet az egyéni és a közös napló közötti átmeneteket mutatja be François Guiguer, Prangins báró és Bombelles márké 18. századi képviselő írásain keresztül. A következő öt fejezet egy-egy téma körül csoportosul: a nevelés, az orvoslás, a gyász, a szerelem és a testi gyönyör kapcsolatát mutatja meg a napló műfajával. A könyv utolsó fejezete, az *Írás-mód* a napló formai sokszínűségével szembesít: a levélfarmától az anekdotákon és a versen keresztül a rendezetlen, töredékes írásig.

Összességében elmondhatjuk: Lejeune munkájának érdeme, hogy nagyrészt ismeretlen és nem szépirodalmi szövegek segítségével térképezi fel a műfaj sajátosságait, és bár nem ad általános definíciót a műfajnak, fontos jelenségekre, fontos történelmi tényekre hívja fel a figyelmet, amelyek továbbgondolkodásra ösztönöznek.

BENDA MIHÁLY

DARIDA Veronika. *Filozófusok bábszínháza*. Budapest: Kijarat Kiadó, 2020. 196.

A kötet címe az első mozgató klasszikus filozófiai tételét idézi, szinte magukat a bölcselőket helyezve az első mozgatói szerepbe, és ezt az illúziót erősíti a Nagy József képi világából kölcsönzött, jellé vált békatest is a kötet hátlapján: szinte michelangelói pózban találkozunk – az ember által megtestesített – teremtetőjével.

Csakhogy Darida Veronika kérdésfeltevése(i) poszthumanista nézőpontból közelít(nek) a színházhoz. „Mi marad a színházból az ember eltűnése után?” – kezdi a szerző egy felütéssel a cím- és hátlapfotóhoz kapcsolódó rövid esszéjét Nagy József Békaszínházáról. Kérdésének mélyén újabb kérdés rejtőzik: vajon eltűnhet-e az ember a színházból, megszakítható-e, felülírható az antropomorfizáció folyamata a színházban – hiszen befogadói emberek. Mi a színház egyáltalán?

Performance-ok, happeningek, eventek, túlszűfolt és kiürült színpadok váltakoznak egymás után Darida Veronika új kötetének lapjain. És minde mellett, bár kétségkívül nem domináns szerepben, világában megfér a klasszikus színház is.

A tizennyolc írás mindegyikét áthatja a konvenciókkal tudatosan szembeforduló szenvedély felvállalt szubjektivitása. A tudatosság és a szenvedély nem egymást kiegészítve, hanem egyszerre van jelen majd minden mondatában. Stílusa gördülékeny, otthonosan mozog a legkülönbélebb dramaturgiai, színházelméleti, filozófiai problémák között, s így releváns, hűsbavágó elemzéseivel sikerül az előadások kellős közepe felé tartania, mindeközben elkerülve a lezárhatóság illúziójának csapdáját is.

Világának egyik hőse Nagy József, a vajdasági művész. A kötetben kiemelt helyet kapnak előadásai, sőt az ő békagrammjai jelennek meg a címlapon és a hátlapon a kötet kizárólagos illusztrációiként. Ez azért is fontos, mert a *Színház* folyóirat képekkel megtámogatott lapjairól származó szövegek képek nélkül más irányt vesznek.

Darida Veronika gondosan szerkesztett kötetében 2017 és 2019 között írt esszék olvashatók. Alkotói sorsok bontakoznak ki, miközben valóban közelítünk mind a filozófiához, mind a báboemberi mozdulatoknál tőkéletesebb világához. De ez nem egyfajta elitizmus, írásai elhivatottak és elkötelezettek a megalázottak, a nyomorban élők felé,

ahogy ez egyértelműen kiderül Jeles András *Boldog hercegének* elemzését olvasva is. A gráciát hol *bájnak*, hol *tudattalan tökéletességnek* magyarázza. Ez a világ a kegyelmet hírből sem ismeri, sőt Jeles András hajléktalanját idézve el is lép előle. Jeles András *Boldog hercege* jelentősen eltér Oscar Wilde történetétől, felmutatja, milyen a világ, ha nincs megváltás.

A kötet legmeggrázóbb darabja kétségkívül a tanúkról szóló esszé, amely Auschwitz rettenetes tapasztalatának és a ruandai népiirtásnak a közölhetőségét vizsgálja, illetve hogy mindez miként jeleníthető meg tanúságtételként a színpadon. Ricœur és Agamben szövegeire hagyatkozva beszél előbb magáról a tanúságtételről: előbbi a bibliai próféták és az Újszövetség nyomán vizsgálódik, utóbbit Auschwitz „tanú” foglalkoztatják. Darida a diszkurzusba bevonja Elie Wiesel meggrázó gondolatait is: „a koncentrációs táborok nyelve – minden más nyelvet megtagadott és felváltott”, mégis megszakíthatatlan tanúságtételre kötelezik a holtak.

A kötet címadó esszéje – megkockáztatom, hogy egy boltív záróköveként – a kötet közepén helyezkedik el. Darida Veronika ebben az írásában Rilke és Kleist felől közelít Benjamin, Deleuze és Agamben felé. A bábproblematika mellé állítja Rodin Rilke által megjelenített szobrait is. A *Negyedik duinói elégiából* indul ki, mottó is innen választ, hamarosan azonban a prágai születésű osztrák költő teoretikus írásai felé fordul, melyből egy általános bábotológia olvasható ki, mely a báb csendjében formálódik. S ebben a csendben érlelődik a gyermeki fantázia is. Rusztikus bábok, viaszbábok, marionettbábok: Darida sorra veszi a megjelenési formákat.

A szerzőt Kleistnél a marionettek érdeklik, amelyek mozgásuk bájának köszönhetően képesek felülmúlni az embert. Tudaton kívüli entitások, így rendelkezhetnek azzal a gráciával, amely az ember sajátja volt bűnbeesése előtt – ezt a szerepet szánja nekik Kleist a példázataiban. „A marionett minden csodálója filozófus”: az esszéíró most a Kleistet felidéző Walter Benjaminhoz fordul, aki a bábokban látja régi idők tanúit. Darida úgy állítja egymás mellé esszéjében Rilke, Kleist, Benjamin és Deleuze bábait, színpadait, ahogy Kleist a példázatait, több szökekvonalat létrehozva.

Mirandola az *Emberi méltóságról* szólva az embert az isten és az állat között helyezte el. Má-

ra, és ezt akár jelentős ontológiai fordulatként is lehet értelmezni, az ember által létrehívott gépi intelligencia is feltűnt a színtéren és a színpadon. Érzékletes írásokban reflektál erre a poszthumanista problematikát előhívó gondolatra a szerző, szinte „bábotológiaként” továbbgondolva azt. Érezhető: a test, az anyag és a személyiség kapcsolódási pontjai valahogy mindig jelen vannak az elemzésekben. Akkor is, amikor a színházi megjelenés, megjelenítés útjai, módszerei foglalkoztatják: Barthes, Bergmann, Brecht, Pasolini elméletírói, rendezői pályaképét vázolja fel, miközben tudatosan törekszik arra, hogy saját színházi élményeiről beszámolva felmutassa az interpretálás nehézségeit.

Két esszé erejéig belép a Budapesti Állami Bábszínház kapuján is. Egyrészt Mészöly Miklósnak a bábok világához fűződő viszonyát elemzi, kiemelve a szavakon túllépő *Emberke, oh!* előadását. Másrészt azért teszi ezt, hogy az Ország Hilit ért szürrealista hatást vizsgálhassa. Közben a bábszínházban alkotó művészek felvázolt sorsán keresztül megmutatja az egyfajta menedéként, műhelyként és kényszerként megjelenő színteret is. Ide sajnos került egy bántóan pontatlan mondat is. Mellékesen jegyzi meg, hogy a kommunista káderpolitika révén ellehetetlenített művészek közül „Márkus Anna Németországba, majd Párizsba megy.” (125) Itt a „megy” ige helyett a „menekül” lett volna jobb, hiszen Márkus Anna az 1956-os forradalom leverését követően csak két kísérlet után tudott átszökni a határon.

Érdeklődésének középpontjában, ahogy mindebből kitűnik, a nyelven túli színház áll. A nyelven, vagyis az emberen túli színház. A mozdulat, a forma érdekli, ahogy a formátlanság és a színházi térbe, a nézők elé helyezett mozdulatlanság is. A nyelven túli világtól csak a tanúk kedvéért tér vissza a beszédhez.

Bár a kötet egybegyűjtött írásokat tartalmaz, ami bizonyos fokú redundanciával jár (ennek következtében persze az írások a kötetből függetlenül is megállnak a saját lábukon), mégis feltűnően szoros kötelék tartja össze őket. Látható, ahogy a teljes kötetben ott üvölt, tántorog a 20. század tebo-lyának feloldhatatlan valósága, mely továbbgyűrűzik a jelenbe is.

SZENTPÁLY MIKLÓS

Lettres de l'impératrice Marie-Thérèse à Sophie d'Enzenberg (1746–1780), « Le soleil même me paraît noir ». Édition établie par Jean-Pierre LAVANDIER. Préface d'Élisabeth BADINTER. Paris: Honoré Champion, 2017. 330.

Mária Terézia császárnő- királynő udvarhölgyével és bizalmasával, Sophie d'Enzenberg grófnővel folytatott magánlevelezése izgalmas forrást nyújt a korszak iránt érdeklődő olvasók számára. Az Enzenberg család tiroli Tratzbergben lévő kastélyának családi levéltárában féltve őrzött 86 levélből álló becses gyűjteménye nemrég jelent meg Jean-Pierre Lavandier kritikai kiadásában, nagy valószínűséggel az uralkodónő születésének 300. évfordulója alkalmából. A tudományos szerkesztő jegyzeteiben értékes információkkal és kommentárokkal látta el a hosszú ideig a tratzbergi levéltárban pihenő leveleket, amelynek köszönhetően a történelmi közegükbe helyezett források élvezetes és hasznos olvasmányt nyújtanak nemcsak a korról foglalkozó szakemberek, hanem a 18. századi női irodalom iránt érdeklődő olvasók számára is. Ez utóbbiak különösen hálásak lehetnek Jean-Pierre Lavandier tudós jegyzeteinek, mivel a neves bordeaux-i germanista történész nemcsak a szövegek rejtett értelmével, hanem a felvilágosodás korabeli Habsburg Monarchia működésével kapcsolatos fontos megjegyzései is nagyban hozzájárulnak a szövegek megértéséhez.

Mária Terézia leveleinek címzettje, Sophie Amélie d'Enzenberg, a német Ulrich Friedrich von Schack zu Schackenburg báró leánya Elisabeth-Charlotte lotaringiai hercegnő udvarával együtt érkezett Bécsbe, ahol hamarosan a fiatal Mária Terézia barátnője és bizalmasa lett. A férje, Cassian Ignaz Bonnaventure d'Enzenberg báró, majd később gróf az uralkodó kegyeinek köszönhetően fényes karriert futott be: először udvari titkos tanácsos, majd a Tiroli Kamara elnöke, később a Mária Terézia által 1764-ben alapított Magyar Királyi Szent István-rend nagymestere lett. Ez utóbbi címe révén a Magyar Királyság történelméhez is közel került a német eredeti franciás műveltségű házaspár. A levelezésben gyakran találunk utalásokat a korabeli magyarországi eseményekre és a magyar arisztokrata családokra vonatkozólag. A házaspár fia, Franz szintén élvezte az uralkodó kegyeit, hiszen Mária Terézia a keresztanya volt, és a levelezésben is gyakran előfordul a

neve. Mária Terézia levelezésében férje, Lotaringiai Ferenc István német-római császár 1765. augusztus 18-án bekövetkezett halála jelent nagy változást, mivel ezt követően gyászkeretes levélpapíron írt magánleveleivel emlékezteti barátnőjét szeretett férje elvesztése utáni fájalmára. A kötet előszavát a neves francia filozófus és történész Élisabeth Badinter jegyzi, aki az utóbbi időkben több Mária Teréziáról szóló könyvet is megjelentetett. A kiváló kritikai kiadás számos eleme (jegyzet-apparátus, bibliográfia, témajegyzék, mutatók stb.) segítségével e forrásszöveg nemcsak a bécsi udvar belső intim köreibé vezeti el az olvasót, hanem segít felfedezni Mária Terézia eddig kevésbé ismert írói kvalitásait is.

TÓTH FERENC

TARTALOM

Realizmusok

TANULMÁNYOK

DECZKI SAROLTA – KÁLI ANITA: A realizmus vágya	211
MARY K. HOLLAND: Realizmusok a posztmodernizmus idején és után (Fordította: <i>Deczki Sarolta</i>)	232
BAGI ZSOLT: Már megint a realizmusról van szó	242
BÁRÁNY TIBOR: Realitáson innen és túl. Mi mindent feltételezünk az irodalmi művekről, amikor „realistaként” osztályozzuk őket?	260
VALERIJA PUSTOVAJA: Kishitűek és átalakítók. A realizmus két aktuális nézetéről (Fordította: <i>Kalafatics Zsuzsanna</i>)	280
KUTASY MERCÉDESZ: Realizmusok Latin-Amerikában	290

MŰHELY

CSÉVE ANNA: Archívum és terep, írás és élet. Realizmus-problémák Móricz Zsigmond prózapoétikájában	303
JÁSZAY TAMÁS: Színre lép a valóság	321

SZEMLE

RADNÓTI SÁNDOR: A realizmus problémái	335
--	-----

KÖNYVEK

- ELENA CRAȘOVAN: Architecturi și arhive. Structuri mitice
și teme postmoderne în realismul magic
/ MAKKAI T. CSILLA 345
- PHILIPPE LEJEUNE: Aux origines du journal personnel.
France, 1750–1815 / BENDA MIHÁLY 347
- DARIDA VERONIKA: Filozófusok bábszínháza
/ SZENTPÁLY MIKLÓS 349
- Lettres de l'impératrice Marie-Thérèse à Sophie d'Enzenberg
(1746–1780), « Le soleil même me paraît noir ». Édition établie
par Jean-Pierre LAVANDIER. Préface d'Élisabeth BADINTER.
/ TÓTH FERENC 351

CONTENTS

Realisms

STUDIES

SAROLTA DECZKI – ANITA KÁLI: Desire for Realism	211
MARY K. HOLLAND: Realisms in and after Postmodernism (Translated by <i>Sarolta Deczki</i>)	232
ZSOLT BAGI: It's about Realism again	242
TIBOR BÁRÁNY: Before and Beyond Reality. Our Assumptions about „Realistic” Literary Works.	260
VALERIJA PUSTOVAJA: Disbelievers and Converters. On two Current Views of Realism (Translated by <i>Zsuzsanna Kalafatics</i>)	280
MERCÉDESZ KUTASY: Realisms in Latin America	290

WORKSHOP

ANNA CSÉVE: Archive and terrain, writing and life. Problems of Realism in Zsigmond Móricz's Prose Poetics	303
TAMÁS JÁSZAY: Reality Enters the Scene	321

REVIEW

SÁNDOR RADNÓTI: Problems of Realism	335
-------------------------------------	-----

BOOKS	345
-------	-----

СОДЕРЖАНИЕ

ВИДЫ РЕАЛИЗМА

ЭТЮДЫ

ШАРОЛТА ДЕЦКИ –АНИТА КАЛИ: Стремление к реализму	211
МЭРИ К. ХОЛЛАНД: Реализм во время постмодернизма и после (Перевод: Шаролта Децки)	232
ЖОЛТ БАГИ: Опять и снова о реализме	242
ТИБОР БАРАНЬ: Реальность от и до: Всё, что мы можем предположить о литературных произведениях, когда мы классифицируем их как „реалистичные”	260
ВАЛЕРИЯ ПУСТОВАЯ: Пораженцы и преображенцы: О двух актуальных взглядах на реализм (Перевод: Жужанна Калафатич)	280
МЕРСЕДЕС КУТАШИ: Виды реализма в Латинской Америке	290

МАСТЕРСКАЯ

АННА ЧЕВЕ: Архив и местность, письмо и жизнь: Проблемы реализма в прозаической поэтике Жигмонда Морица	303
ТАМАШ ЯСАИ: Реальность выходит на сцену	321

ОБЗОР

ШАНДОР РАДНОТИ: Проблемы реализма	335
-----------------------------------	-----

КНИГИ	345
-------	-----

HELIKON
IRODALOMTUDOMÁNYI SZEMLE

1955–1962

Vegyes tartalmú számok

1963

1. sz. A komplex összehasonlító kutatások elvi kérdései
2. sz. Nemzetközi Összehasonlító Konferencia (Budapest, 1962)
3. sz. Amerikai prózairodalom
4. sz. Viták a realizmusról

1964

1. sz. Az összehasonlító irodalomtudomány nemzetközi szemléje
- 2–3. sz. A kelet-európai avantgárd
4. sz. Shakespeare-évforduló (vegyes szám)

1965

1. sz. Mai világirodalmi mozgalmak és irányok
2. sz. A szocialista realizmus kérdéseiről
3. sz. Nacionalizmus és kozmopolitizmus; eredetiség – utánzás – hatás fogalmai (Az AILC IV. Kongresszusa – Fribourg, 1964. – előadásaiból)
4. sz. A kelet-európai összehasonlító irodalomtörténet kérdései

1966

- 1–2. sz. Irányzatok és csoportok az 1920–30-as évek szovjet irodalmában
3. sz. Esmék és művek a modern polgári irodalomban
4. sz. Irodalom és szociológia

1967

1. sz. Irodalom és folklór
2. sz. Pártosság, elkötelezettség, elkötelezetlenség
- 3–4. sz. A szovjet irodalomtudomány legújabb eredményeiből

1968

1. sz. A strukturalizmusról
2. sz. Az irodalmi irányzatok mint nemzetközi jelenségek (Az AILC V. Kongresszusa – Belgrád, 1967. – anyagából)
- 3–4. sz. Az irodalom és a társzművészetek

1969

1. sz. Kelet-európai irodalmak a századfordulón
2. sz. Művészet – tömegkultúra – irodalom
- 3–4. sz. A számítógépek és a humán tudományok (vegyes szám)

1970

1. sz. A Fekete-Afrika irodalmáról
2. sz. Irodalom és összehasonlító módszer (vegyes szám)
- 3–4. sz. Modern stilsztika

1971

1. sz. Irodalom és társadalom (AILC VI. Kongresszus. Bordeaux, 1970)
2. sz. Irodalomelméleti viták Franciaországban
- 3–4. sz. A közép-európai humanizmus kérdései (Sopron, 1971)

1972

1. sz. Science fiction (a műfaj esztétikai és poétikai kérdései)

2. sz. Klasszikusaink és Európa
 3 – 4. sz. A szocialista országok irodalmának másfél évtizede
 1973
 1. sz. Műelemzés és műfajelmélet (vegyes szám)
 2 – 3. sz. Irodalomtudomány és szemiotika
 4. sz. A XVIII. század és a felvilágosodás irodalma
 1974
 1. sz. Az AILC kanadai kongresszusa (Montreal, 1973. augusztus 13–19.)
 2. sz. Az elsüllyedt kultúrák irodalma
 3 – 4. sz. Modern poétika
 1975
 1. sz. Irodalom, világirodalom, nemzeti irodalom
 2. sz. Az újabb Délkelet-Európa-kutatások
 3 – 4. sz. Az európai romantika
 1976
 1. sz. Szubkultúra és underground
 2 – 3. sz. Irodalom és irodalomtörténet Ausztriában
 4. sz. Tudomány-e az irodalomtudomány?
 1977
 1. sz. A retorika újjászületése
 2. sz. Az AILC VIII., budapesti kongresszusa (1976. augusztus 12–17.)
 Különböző kultúrákban eredő irodalmak kapcsoltai a XX. században
 3. sz. Az AILC VIII., budapesti kongresszusa.
 Összehasonlító irodalomtudomány és irodalomelmélet
 4. sz. A budai Egyetemi Nyomda szerepe a kelet-európai népek társadalmi,
 kulturális és politikai fejlődésében (1777–1848)
 Budapest, 1977. szeptember 5–8.
 1978
 1 – 2. sz. Kutatási irányok a 20-as évek szovjet irodalomtudományában
 3. sz. Érték és társadalom. Transzgresszív elemzések
 4. sz. Új magyar világirodalom-történet
 1979
 1 – 2. sz. Az ázsiai népek irodalma
 3. sz. A jugoszláv népek irodalma
 4. sz. Az egyéni és a kollektív a nyelvben és az irodalomban
 (FILLM XIV. Kongresszus, Aix-en-Provence, 1978)
 1980
 1 – 2. sz. Recepciókutatás és befogadásesztétika
 3 – 4. sz. Az orosz szimbolizmus
 1981
 1. sz. Az irodalom klasszikus modelljei – Az irodalom és a társművészetek –
 A regény fejlődése
 2 – 3. sz. Régi és új hermeneutika
 4. sz. Irodalom és felvilágosodás
 1982
 1. sz. A Vormärz-irodalom és néhány magyar vonatkozása
 2 – 3. sz. Új kutatási irányok a szovjet irodalomtudományban
 4. sz. Művelődéstörténet és Kelet-Európa

- 1983
1. sz. Az AILC X. Kongresszusa
 2. sz. Irodalomelmélet és beszédaktus-elmélet
- 3 – 4. sz. Irányzatok a mai francia irodalomtudományban
- 1984
1. sz. Polémiák a francia forradalom előtt
- 2 – 4. sz. Svájc népeinek irodalma – svájci irodalom?
- 1985
1. sz. A FILLM budapesti kongresszusa – A polonisztika Magyarországon
- 2 – 4. sz. Az olasz irodalomtudomány napjainkban
- 1986
- 1 – 2. sz. A műfordítás távlatai
- 3 – 4. sz. Szájhagyományok és irodalom a mai Afrikában
- 1987
- 1 – 3. sz. A posztmodern amerikai irodalom
 4. sz. Hlebnyikov és az orosz avantgárd
- 1988
- 1 – 2. sz. Kanadai irodalmak
- 3 – 4. sz. A stílisztika útjai és lehetőségei
- 1989
1. sz. Az empirikus irodalomtudomány elmélete
 2. sz. A felvilágosodás és nemzeti fejlődés
(A budapesti Nemzetközi Felvilágosodás Kongresszus anyagából)
- 3 – 4. sz. A szövegkiadás új elmélete és gyakorlata: a szövegek keletkezés-kritikája
- 1990
1. sz. A mai nemzetközi folklorisztika
- 2 – 3. sz. Irodalom és pszichoanalízis
4. sz. A jelentésteremtő metafora
- 1991
- 1 – 2. sz. A biedermeier kora – nálunk és Európában
- 3 – 4. sz. Hagyomány és modernizáció a mai kínai kultúrában
- 1992
1. sz. A frankofon irodalmak sajátosságai
 2. sz. Profizmus az irodalomtudományban
- 3 – 4. sz. A Név hatalma
- 1993
1. sz. A konstruktivista irodalomtudomány
- 2 – 3. sz. Elsikkasztott orosz irodalom
4. sz. A mai lengyel irodalomtudomány
- 1994
- 1 – 2. sz. Az amerikai dekonstrukció
 3. sz. A kortárs olasz irodalom
 4. sz. Feminista nézőpont az irodalomtudományban
- 1995
- 1 – 2. sz. Posztszemiotika. A szubjektum-elméletek és a mai irodalomtudomány
 3. sz. A stílus diszkurzív elmélete
 4. sz. Rendszerelvű irodalomtudomány

- 1996
- 1 – 2. sz. Intertextualitás
 - 3. sz. Újraegyesült Németország – egységes német irodalom?
 - 4. sz. ^A posztkoloniális művelődésmélet
- 1997
- 1 – 2. sz. A félmúlt klasszikusai
 - 3. sz. Hermeneutika az orosz századelőn
 - 4. sz. A lehetséges világok poétikája
- 1998
- 1 – 2. sz. Az újhistorizmus
 - 3. sz. Kánonok a kis népek irodalmában
 - 4. sz. Textológia vagy textológiák?
- 1999
- 1 – 2. sz. A szó poétikája
 - 3. sz. Latin-amerikai irodalomelmélet
 - 4. sz. Kulturális antropológia és irodalomtudomány
- 2000
- 1 – 2. sz. A romantika tétjei
 - 3. sz. A korszakok alakzatai
 - 4. sz. (Új) filológia
- 2001
- 1. sz. Változatok a dialógusra
 - 2 – 3. sz. Dante a XX. században
 - 4. sz. Az interpretáció érvényessége
- 2002
- 1 – 2. sz. A *Poétika* újraolvasása
 - 3. sz. Autobiográfia-kutatás
 - 4. sz. A multikulturalizmus esztétikája
- 2003
- 1 – 2. sz. A minimalizmus
 - 3. sz. Mikrotörténetírás
 - 4. sz. Kísérleti irodalom
- 2004
- 1 – 2. sz. Petrarca: hermeneutika és írói személyiség
 - 3. sz. A hipertext
 - 4. sz. Wittgenstein poétikája
- 2005
- 1 – 2. sz. A kritikai kultúrakutatás
 - 3. sz. Régi az újban
 - 4. sz. Vico körei
- 2006
- 1 – 2. sz. Kritikai szubjektivizmus
 - 3. sz. Frege aktualitása
 - 4. sz. Relevancia
- 2007
- 1 – 2. sz. Alteritás, poétika, filozófia
 - 3. sz. Ökokritika
 - 4. sz. Etikái kritika

2008

1. sz. A második olvasat
- 2 – 3. sz. A közvetítés poétikája
4. sz. Az autonómia új esélyei

2009

- 1 – 2. sz. Eszmetörténet és irodalomtudomány
3. sz. Szimbólum- és allegóriaelméletek
4. sz. A jövőbelátás poétikái

2010

- 1 – 2. sz. Térpoétika
3. sz. A félre-értelmezett futurizmus
4. sz. A szerző poétikája

2011

- 1 – 2. sz. Testírás
3. sz. Meghekkelt valóságok
4. sz. Új gazdasági kritika

2012

- 1 – 2. sz. A Helikon repertórium 1955–2011
- 3 – 4. sz. Boccaccio 700

2013

1. sz. Narratív design
2. sz. Kognitív irodalomtudomány
3. sz. Corpus alienum
4. sz. Esztétika és politika

2014

1. sz. Cseh dekadencia
2. sz. Funkciótörténet és kontextuális-kulturális narratológia
3. sz. Az archívumok elméletei
4. sz. Komparatistikai kutatások az ezredfordulón

2015

1. sz. A kreatív írás-oktatás és a kortárs amerikai próza
2. sz. Transznacionális perspektívák az irodalomtudományban
3. sz. Horatius *Ars poeticiája*
4. sz. Az ólomévek kultúrája és utóélete – A terrorizmus az olasz művészetekben és irodalomban

2016

1. sz. Az addikció kulturális és kritikai elméletei
2. sz. Biblioterápia, irodalomterápia
3. sz. Műfaj és komparatistika
4. sz. Szabadkóművesség. Új irányok a 18. századi európai maszonéria kutatásában

2017

1. sz. A százéves dada
2. sz. Hálózatelmélet és irodalomtudomány
3. sz. Sokarcú modernség és irodalomtörténet-írás
4. sz. Fénykép és irodalom

2018

1. sz. Tzvetan Todorov, a közvetítő
2. sz. Nem természetes narratológia

- 3. sz. Próza a posztmodern (próza) után
- 4. sz. Poszthumanizmus

2019

- 1. sz. Dehumanizáció: az elkövető alakja
- 2. sz. Térkép és irodalom
- 3. sz. Közép-európai komparatistika
- 4. sz. Gérard Genette, a szerszámkészítő

2020

- 1. sz. Számítógépes irodalomtudomány
- 2. sz. Posztmodern gótika
- 3. sz. Posztszekularizáció
- 4. sz. Irodalmak Afrikában

2021

- 1. sz. Genetikus kritika
- 2. sz. Realizmusok

HU ISSN 0017-999X

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

Kiadja a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Irodalomtudományi Intézet
Felelős kiadó: Balogh Balázs főigazgató, Kecskeméti Gábor igazgató
Nyomdai előkészítés:
BTK Történettudományi Intézet
tudományos információs témacsoport
Vezető: Kovács Éva
Tördelőszerkesztő: Hudecz Andrea
A fedél és a tipográfia Baranyai András munkája
Nyomdai munkák: Argumentum Kiadó és Nyomda Kft.
F. v.: Láng András

nka
Nemzeti Kulturális Alap

ELKH

*Folyóiratunknak ez a száma a Magyar Tudományos Akadémia,
az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Titkársága
és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jelent meg.*

Ára: 1300 Ft
Előfizetés egy évre: 5200 Ft

